

5. Shkvyr, O.L. (2001). Pedagogichni pohlyady I.I. Ohiiienka v konteksti natsionalnoho vykhovannia. [I.I. Ogiyenko's pedagogical views in the context of national upbringing]. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7889/97>. [in Ukr.].

Valentyna Zahalevykh, Anhelina Horoshko

FORMATION OF PERSONALITY IN THE CONCEPT OF NATIONAL EDUCATION BY IVAN OHIENKO

The article analyzes the main aspects influencing the formation of personality according to Ivan Ohiienko's concept of national education; it explores the role of family, school, and reality in the process of shaping the younger generation, determining the influence of history, folk customs, and rituals on the formation of the pupil's worldview and perception of the world.

Key words: national education, personality, culture, humanization, family environment, language, history, native land, nation.

Отримано: 05.11.2023 р.

УДК 373.3.016:811.1612]:001(477)

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.251-260

Олеся Мартіна

ORCID 0000-0002-2829-5483,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Наталя Третяк

ORCID 0000-0001-7421-7438,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ (на основі етичних поглядів Івана Огієнка)

У статті розглянуто аспекти формування елементів національної свідомості молодших школярів у процесі навчання української мови (на основі етичних поглядів Івана Огієнка); окреслено шляхи і способи виховання патріотизму учнів початкових класів та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми; висвітлено питання національно-патріотичного виховання, вказано умови формування української національної свідомості; узагальнено погляди Івана Огієнка на питання духовноморального виховання молодших школярів; розкрито основні суперечності, які впливають на виховання дітей.

Тему дослідження присвячено проблемі педагогічного забезпечення розвитку елементів національної свідомості учнів початкових класів. З метою її

розв'язання обґрунтовано модель свідомого оволодіння молодшими школярами національними цінностями. На основі цієї моделі визначено структурні компоненти системи педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості особистості молодшого школяра, умови її ефективного функціонування; встановлено комплекс чинників, які впливають на позитивне ставлення молодших школярів до цінностей української культури, ієрархію мотивів їх самоформування учнями; розглянуто основні теоретичні й методичні підходи до проектування національно та особистісно орієнтованого освітнього процесу в початкових класах; розкрито динаміку розвитку національної свідомості та самосвідомості молодших школярів у процесі навчання та виховання.

Ключові слова: культура мови, рідна мова, національна свідомість, самосвідомість, національне пізнання, національно-патріотичне виховання, мовна особистість, духовний розвиток, культурні цінності.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнародних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [8, с.4].

Сьогодні загальноосвітня школа має соціальне замовлення на залучення учнів до глибоких шарів національної культури та духовності, створення умов для розвитку їх національної свідомості на основі засвоєння цінностей українського народу, зокрема, його мови, світоглядних позицій, ідей, поглядів, переконань, звичаїв, обрядів.

Стрижнем усієї системи виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль об'єднувального чинника в суспільному розвитку, спрямованому на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Сучасне виховання в Україні має забезпечувати залучення молоді до світової культури і загальнолюдських цінностей. За своїм змістом, формами й методами національне виховання спирається на кращі надбання національної, світової та народної педагогіки. «Чи ж ми справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагалися ось уже більше двох віків? Чи народ наш окремий, чи він же має свою культуру, культуру оригінальну, своєрідну? Чи у минулому єсть у нього своя історія, своє життя? Який би бік життя ми не взяли, скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою», – писав Іван Огієнко [1, с.12].

Питання українського національного менталітету в своїх працях досліджували ще І. Огієнко, М. Грушевський, М. Максимович, О. Потебня, Г. Сковорода, П. Чубинський, П. Юркевич та багато інших. Значний внесок у розвиток методики формування національної самосвідомості зробили вітчизняні педагоги, психологи Г. Ващенко, О. Дорошкевич, О. Духнович, П. Куліш, С. Русова, К. Ушинський. Проблеми розвитку вітчизняної педагогічної думки у сфері формування національної свідомості громадян України досліджували А. Алексюк, І. Дзюба, В. Дончик, М. Євтух, М. Стельмахович, Д. Тхоржевський.

Проте проблема педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості та самосвідомості особистості молодших школярів як особливої цілісності ще не була предметом наукового аналізу.

Мета дослідження – обґрунтувати систему педагогічного забезпечення формування елементів національної свідомості молодших школярів у процесі навчання та виховання (на основі етичних поглядів Івана Огієнка).

Виклад основного матеріалу. Патріотичне виховання – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільної культури або країни. Таке виховання містить формування любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу [1, с.14].

Дослідник і педагог І. Огієнко сформулював ідею щодо ролі визначення народності у вихованні особистості, обґрунтування його змісту, формування національного характеру. Зокрема, вчений вбачає функцію суспільного виховання в укріпленні й розвитку в людині народності, стимулюванні розвитку її розуму й самосвідомості. В етичних поглядах І. Огієнка найсуттєвішим є дві складові: переконаність в існуванні етичного потенціалу рідної мови і християнська мораль яскраво вираженого антропоцентричного забарвлення. Ставши одним із найавторитетніших слов'янських мовознавців свого часу, вчений надзвичайно тонко відчував і усвідомлював невичерпну виховну силу мови. У його трактуванні, рідна мова виступає принципово важливим засобом морального виховання і культурного освічення дітей і молоді, бо є концентратом духовних цінностей народу. Широко відомі нині його афористичні слова – «мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб.... В мові – ступінь нашої свідомості, ...наша стара й нова культура» [6, с.40].

Одним із важливих завдань, які необхідно вирішити на шляху українського національного відродження, І. Огієнко вважав виховання в українців високої, священної любові до своєї Батьківщини – України. Вчений дає своє розуміння Батьківщини. Для нього Батьківщина – «це, де хто народився, де провів безтурботні дитячі роки. До тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя» [2, с.80]. Рідна земля, на його думку, – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ. Любов до рідної землі вважав святим обов'язком кожного українця. Він зазначав: «Рідний народ займає свою землю і цю землю ми зобов'язані любити всією душею, і берігти її всіма силами. Бо ж рідна земля – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ... Рідна земля ніколи не забувається, а туга за нею все збільшується, коли нас доля заносить далеко і надовго від неї. Рідна земля – це матінка рідна, що вміє тішити й приголубити нас. От чому ми свою Україну звемо Ненькою і любимо її над усе» [7, с.30].

Національна самосвідомість є невід'ємним атрибутом національного життя і національної культури. Воно означає розуміння власної належності до нації, її самобутності та відмінності від інших. Усвідомлення національної належності виникає на підставі уявлення про національну спільність, її типові риси і характер, історію, етнічний склад і етнічну територію, систему національних цінностей (історичних, духовних, культурних та ін.) [2, с.45].

Актуальними та своєчасними звучать сьогодні поради І. Огієнка стосовно основних завдань родинного виховання, спрямованого на розв'язання завдань духовно-морального зростання дитини [7, с.25]. А саме: формування духовних цінностей з позицій добра, справедливості, гідності, правди, честі, лю-

дяності; створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї; залучення дітей до світу знань через народні казки, пісні, прислів'я, приказки, думи, лічилки, інший дитячий фольклор; піклування про розвиток відчуттів і доцільних сприймань дитини; турбота про інтелектуальний розвиток дитини; залучення дітей до активної участі в громадських заходах, які сприяють освосенню народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання національної свідомості і характеру.

Зазначимо, що родинні цінності, на погляд І. Огієнка, є результатом життєвого відбору духовних і моральних законів існування сім'ї, які демонструють ставлення до довкілля. Відомо, що батьки не можуть скерувати життя і діяльність дитини повною мірою, вони можуть лише передати моральні орієнтири, які визначатимуть життєдіяльність дитини в дорослішанні. Родинне виховання сприяє становленню духовності особистості дитини через передачу досвіду попередніх поколінь, вироблення звички шанування предків, уміння взаємопідтримки і допомоги. У такий спосіб формується цінність єдності сім'ї, отже – громади, нації в цілому [8, с.45].

Не можна обійти увагою той факт, що під впливом ціннісних орієнтацій сім'ї на особистісному рівні дитини відбувається відбір інших духовних цінностей. І. Огієнко слушно зауважив, що коли суспільні духовні цінності та ідеали суперечать особистим, сформованим під впливом родини, відбувається відторгнення частини або руйнація всієї ціннісної системи дитини, що призводить до духовної кризи, яка проявляється, передусім, у дезорієнтації та моральній спустошеності. Тому цінним вважаємо ідею про комплексність духовного виховання, яка бачилась І. Огієнку як побудова якісно нового змісту освіти, організація процесу навчання та виховання, сконцентрованого навколо формування духовно розвиненої особистості. У такій моделі компоненти педагогічного процесу розміщувались за принципом значущості у такій послідовності: школа – церква – родина (педагог, духовний наставник дитини, батьки) [5, с.2]. Для реалізації національно-патріотичного виховання необхідна системна робота, що передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

Одне з основних виховних завдань початкової школи полягає в тому, щоб вихованці набули здатності й звички поводитися адекватно під впливом усвідомлених суспільно важливих рішень щодо свого майбутнього духовного розвитку. Саме ця картина майбутнього найбільше мобілізує школяра. Тому ми звертаємо увагу на те, щоб якомога частіше і яскравіше викликати відповідну картину в уяві своїх вихованців; постійно допомагаємо дітям зберігати перед власним внутрішнім зором образ поставленої духовної мети. На нашу думку, для того, щоб наш процес виховання був ефективним, слід кожному з учнів зважати на особливості виховних дій усіх інших школярів.

Цільовим орієнтиром педагогічного впливу на розвиток національної свідомості особистості молодшого школяра вважаємо її емоційну сферу: емоційне переживання знань учня про цінності національної культури, забезпечене за рахунок засобів різних видів мистецтва, сприятиме формуванню відповідних знань як особистісних утворень. «Творімо українську культуру всіма силами нації», – закликав І. Огієнко [6, с.20].

Усвідомлення учнями потреби в оволодінні національними цінностями виявляється в мотивах самоформування таких якостей, як готовність до вивчення і захисту національних обрядів і традицій, рідної мови; здатність до виявлення почуттів захопленості продуктами творчості народних умільців; патріотизму; любові до України тощо. І якщо в дитини відсутні смислотвірні мо-

тиви самоформування зазначених якостей, то в такому випадку не можна говорити про свідоме ставлення учнів до національної культури [9, с.34]. Однак відповідні мотиви є цільовим орієнтиром не прямого, а опосередкованого педагогічного впливу – вони народжуються як результат емоційного переживання й осмислення молодшими школярами цінностей української культури, створення вчителем умов для формування у них особистісного сенсу їх засвоєння. Провідна роль мотиву – поворот свідомості особистості на самосвідомість.

Завданням педагога є й забезпечення спрямованості почуттів дітей на самоорганізацію дій (цілепокладання і планування) власного самостановлення як національно свідомої особистості. Його стрижнем є завдання-самозобов'язання у сфері оволодіння національними цінностями, а отже, моральне стимулювання розвитку цього компонента починається з формул-настанов учителя на розробку відповідних самозобов'язань, чому передусє педагогічна оцінка ступеня налаштованості дітей на це. Треба зазначити, що молодші школярі потребують і додаткових знань про шляхи проєктування завдань-самозобов'язань.

Найбільш суттєвий зв'язок існує між національною свідомістю й само-свідомістю особистості молодшого школяра в цілому, які, в свою чергу, розглядаються нами як цілісне утворення – поєднання емоційного і раціонального компонентів національної свідомості, що забезпечує усвідомленість учнем потреби в самоформуванні цінностей національної культури і, як результат, – спрямованість свідомості його особистості на самосвідомість. Між емоційним і раціональним компонентами свідомості особистості також існує взаємозв'язок, який концентрується у формулі «емоційне переживання знань як особистісних цінностей про культуру» [1, с.126].

Знання української культури у формі особистісної цінності перетворюються для дитини в самоцінне духовне надбання – результат функціонування у взаємозв'язку двох компонентів національної свідомості особистості молодшого школяра. Цей результат є рушійною силою процесу народження мотивів самоформування учнем цінностей національної культури.

«Мова й культура – це наріжні стовпи духовного життя кожного народу як свідомої нації. Саме рідна мова як першоджерело духовної культури творить найбільше народню свідомість, перетворюючи етнографічну масу на свідому націю», – стверджував І. Огієнко [3, с.41].

Найпривабливішими національними цінностями для молодших школярів є літературна народна творчість та рідна мова. Особливо дітям подобаються народні казки, мова героїв, їхні позитивні вчинки. З великим інтересом діти ставляться до подій, які відбуваються в казках, і з нетерпінням спостерігають за змістом, коли добро перемагає зло.

Так, І. Огієнко відносив українську мову до найважливіших чинників національно-патріотичного виховання, вважав її невід'ємною національною ознакою українців, формою культурного і національного життя української нації, її душею. «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного. Це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб... І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом...» [4, с.126].

На уроках української мови з метою виховання національної свідомості можна запропонувати молодшим школярам проєктування комплексу тема-

тичних карт. Структура карти може містити такі компоненти: тема навчальної програми, кількість годин, мета уроку, обладнання, народознавчі мотиви, зміст уроку, вид діяльності учнів та домашнє завдання.

Для прикладу дамо характеристику змісту однієї з тематичних карт, присвячених вивченню теми «Іменник», яка називається: «Розширення уявлень про предметність іменників, що позначають опредмечені дії, стан, якість». Учитель разом з учнями проєктують мету уроку: навчити дітей вирізняти іменник серед інших частин мови. Дидактична мета вчителя: сприяти поглибленню та розширенню знань дітей про предметність іменників (дія, стан, якість); педагогічно забезпечити збагачення словникового запасу дітей; стимулювати процес формування в молодших школярів наукового світогляду. Розвивальна мета: стимулювати розвиток зв'язного мовлення й мислення учнів, пізнавальних інтересів, національної самосвідомості. Виховна мета: створити умови для формування у дітей доброти, порядності, свідомого ставлення до навчання, почуття гордості за свою країну, дбайливого ставлення до високих зразків українського слова. Робота з картами здійснюється за алгоритмом. Спочатку учні усвідомлюють ту мету, на якій наголосив учитель. На наступному етапі учні працюють над власною метою уроку.

Діти повинні засвоїти ознаки іменника, навчитися визначати іменники серед інших частин мови за допомогою питань хто?, що?; поповнити свої знання про предметність цієї частини мови, забезпечити формування власного наукового світогляду.

Наступний етап аналізованого уроку – формування знань про відомих українців, майстрів українського слова. Клас працює згідно з планом-конспектом, використовуючи портрети та біографії видатних людей: Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Сосюри, В. Винниченка, О. Довженка. Знайомлячи учнів з цікавими відомостями з біографії видатних українців, учитель пропонує дітям дати відповідь на низку проблемно-пошукових питань: «Чому Шевченка називають Кобзарем?», «Яке справжнє ім'я та прізвище Лесі Українки?», «Чому її називають Українкою?». Цей етап продовжує аналітична діяльність учнів щодо пошуку у віршах прикладів ставлення поетів до рідної землі: «Знайдіть у вірші поета-земляка В. Сосюри «Любіть Україну» провідні рядки, в яких автор висловлює почуття любові до рідної землі, Батьківщини». Ця діяльність учнів завершується виконанням такого педагогічного завдання: «Заспівайте уривок з пісні «Реве та стогне Дніпр широкий», «Поясніть, як ви в пісні А. Малишка «Рушник» розумієте такі рядки: «... І на тім рушникові оживе все знайоме до болю: і дитинство, й розлука, і вірна любов...»; «З якими трьома основними моментами в житті людини пов'язаний рушник?». Домашнє завдання може нести розвивальний та культурно-творчий характер.

На уроках з української мови, літературного читання та народознавства учням можна запропонувати інтелектуальні вправи. На наш погляд, такі завдання сприятимуть розвитку раціонального компонента національної свідомості молодшого школяра. Наведемо приклад таких завдань:

- 1) прочитавши оповідання О. Донченка «Гроза», доберіть заголовки, дайте назву кожній частині;
- 2) з'ясуйте, які риси характеру виявили мама та Василько;
- 3) як по-іншому ви могли б назвати оповідання Олекси Донченка?;
- 4) з якою метою вжито порівняння у творі Т. Коломієць «Хліб»?;
- 5) виявіть, у якому значенні автор вживає прикметник «золотий»;
- 6) який настрій викликають у вас «обжинкові пісні»?;

- 7) як би ви ще самі назвали «Спасову бороду»?;
- 8) запишіть у зошиті, як ви розумієте два останні рядки вірша;
- 9) зробіть власний висновок щодо ідеї аналізованого вірша;
- 10) що вам нагадує початок твору «Осінній день» Івана Нечуя-Левицького?:
 - а) зачин оповідання;
 - б) зачин казки;
 - в) зачин байки;
- 11) складіть п'ять (вісім) речень, що розкривають красу осіннього лісу, в якому ви самі побували;
- 12) прочитайте вголос вірші Л. Костенко «Осінь мрійна», «Осінній сад ще яблука гладить». Дайте відповідь на питання: «Чим схожі ці вірші?:»
 - а) змістом;
 - б) темою;
 - в) образними висловами;
 - г) передачею почуттів;
- 13) продовжіть прислів'я:
 - а) «Козацькому роду... (нема переводу)»;
 - б) «Ранні пташки росу п'ють, а пізні – ... (сльози ллють)»;
- 14) прочитайте виразно твори М. Чернявського «Рідний край», В. Симоненка «Виростеш ти, сину». За жанром ці твори:
 - а) оповідання;
 - б) казки;
 - в) вірші;
- 15) хто є автором слів: «Нема без коріння рослини, а нас, людей, без Батьківщини»:
 - а) В. Симоненко;
 - б) М. Чернявський;
- 16) продовженням якого вірша є вислів: «Вибрати не можна тільки Батьківщину?»

«Слово як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення», – писав І. Огієнко, тим не менше вчений переконує всіх свідомих громадян доскочити знати й виконувати свої обов'язки щодо рідної мови. Навчати ж учнів розуміти ці обов'язки, на думку І. Огієнка, повинен учитель мови [2, с.47].

Отже, важлива роль у національно-патріотичному вихованні молоді відводиться школі. Як зазначав І. Огієнко, тут шліфуються і вдосконалюються якості, які набуті в сім'ї. Педагог наголошував на тому, що українці повинні дбати про рідномовні школи, вважав, що своє завдання в справі національно-патріотичного виховання школа зможе виконати тільки тоді, коли в ній працюватимуть учителі з високим рівнем національної свідомості, коли всі підручники будуть написані соборною літературною українською мовою, коли в школі будуть створені гуртки плекання рідної мови, бібліотеки будуть укомплектовані книжками, журналами, словниками, газетами, написаними соборною літературною українською мовою, а учні добре знатимуть свої рідномовні обов'язки, соборну літературну українську мову й вимову [2, с.45]. Він радив у школах, інших освітніх закладах щорічно проводити «Свято рідної мови». У праці «Наука про рідномовні обов'язки» І. Огієнко дає поради молоді, вчителям початкових, середніх та старших класів, учням, студентам, викладачам закладів вищої освіти, які спрямовані на вивчення соборної української літературної мови, її виживання [4, с.98].

Таким чином, провідними умовами ефективного функціонування системи педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості та самосвідомості учнів початкових класів є: створенням ситуації внутрішнього прийняття учнями знань про українську культуру; педагогічне забезпечення процесу виникнення в молодших школярів особистісного сенсу діяльності в напрямі оволодіння національними цінностями; застосування вчителем на уроках української мови, літературного читання народознавства та в позаурочний час емоційно-естетичного фону, який стає засобом розвитку національної свідомості особистості молодшого школяра.

На думку І. Огієнка, «...духовність виступає двомірною етичною категорією, бо плукається ним не лише як сукупність християнських чеснот, що визначають мотивацію і зміст поведінки людини, але як обов'язкова притаманність особі національної свідомості, нарижним каменем якої є рідна літературна мова. Тому, як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови» [5, с.27].

Висновки. Отже, лише систематичне національне виховання може сформувати громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець. На основі такої педагогічної роботи в молодших школярів формуються основні складові національної самосвідомості: любов до рідної землі й свого народу, патріотизм і готовність захищати Українську державу, досконале володіння українською мовою, духовна культура, повага до батьків, культури та історії, традицій та звичаїв рідного народу, бажання працювати задля розквіту власної держави; культура міжособистісного спілкування, глибоке усвідомлення громадянської відповідальності, сформовані почуття гордості за свою Батьківщину.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ворожбіт В.В. Духовно-моральне виховання молоді у спадщині Івана Огієнка. *Збірник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2011. Вип. 1. С. 98-104.
2. Дічек Н.П. Етика національної свідомості Івана Огієнка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2002. Вип. 9. С. 12-14.
3. Ковтун (Бугайчук) О.І. Огієнко про рідномовні обов'язки та вивчення іноземних мов. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*: зб. наук. пр. Київ, 2002. Вип. 2. С. 142-151.
4. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості учнів початкових класів у процесі навчання української мови та народознавства: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2009. 20 с.
5. Мартіна О.В., Третяк Н.В., Гордійчук М.С. Комунікативні умови формування мовленнєвої компетентності молодших школярів (на основі педагогічних ідей Івана Огієнка). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник. Серія філологічна* / [редкол.: Л.М. Марчук (гол. ред.), О.А. Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 18. С. 116-122.
6. Слободян М.І. Проблеми національно-патріотичного виховання у творчій спадщині І. Огієнка (митрополита Іларіона). 2022. Вип. V. С. 173-181. URL: <http://ohienko.kpnu.edu.ua/article/view/256451>.
7. Сохацька Є.І. «Молюся за весь Рідний Край.» Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак, 2007. 276 с.

8. Тимошик М.С. «Лишусь навек з чужиною.» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Вінніпег; Київ, 2000. 548 с.
9. Stratulat N., Martina O., Tretiak N., Hordiichuk M., Boieva E., Shvetsova I. Speech Culture: Postmodern Dimensions of the Professional Standard. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12 (2). P. 367-386.

References:

1. Vorozhbit, V.V. (2011). Dukhovno-moralne vykhovannia molodi u spadshchyni Ivana Ohiiienka. *Zbirnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody*. Vyp. 1. S. 98-104. [in Ukr.].
2. Dichek, N.P. (2002) Etyka natsionalnoi svidomosti Ivana Ohiiienka. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. 9. S. 12-14. [in Ukr.].
3. Kovtun (Buhachuk), O.I. (2002). Ohiienko pro ridnomovni обов'язky ta vyvchennia inozemnykh mov. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh*: zb. nauk. pr. Kyiv. Vyp. 2. S. 142-151. [in Ukr.].
4. Koloskina, O.A. (2009) Formuvannia elementiv natsionalnoi svidomosti uchniv pochatkovykh klasiv u protsesi navchannia ukrainskoi movy ta narodoznavstva: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. Luhansk. 20 s. [in Ukr.].
5. Martina, O.V., Tretiak, N.V., Hordiichuk, M.S. (2022). Komunikatyvni umovy formuvannia movlennievoi kompetentnosti molodshykh shkolariv (na osnovi pedahohichnykh idei Ivana Ohiiienka). *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk. Seriia filolohichna* / [redkol.: L.M. Marchuk (hol. red.), O.A. Rarytskyi (vidp. red.) ta in.]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka. Vyp. 18. S. 116-122. [in Ukr.].
6. Slobodian, M.I. (2022). Problemy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u tvorchii spadshchyni I.Ohiiienka (mytropolyta Ilariona). Vyp. V. S. 173-181. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/256451>. [in Ukr.].
7. Sokhatska, Ye.I. (2007). «Moliusia za vves Ridnyi Krai» Shtrykhy do zhyttiepysu Ivana Ohiiienka ta yoho kulturolohichnoi diialnosti: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi: PP Moshak. 276 s. [in Ukr.].
8. Tymoshyk, M.S. (2000). «Lyshus navik z chuzhynoiu». Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiiienko) i ukrainske vidrodzhennia. Vinnipeh; Kyiv. 548 s. [in Ukr.].
9. Stratulat, N., Martina, O., Tretiak, N., Hordiichuk, M., Boieva, E., Shvetsova, I. (2021). Speech Culture: Postmodern Dimensions of the Professional Standard. *Postmodern Openings*. Vol. 12 (2). P. 367-386. [in Eng.].

Olesia Martina, Nataliia Tretiak

FORMATION OF ELEMENTS OF NATIONAL CONSCIOUSNESS YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATION AND EDUCATION (Based on the Ethical Views of Ivan Ohiienko)

The article examines aspects of the formation of elements of national consciousness of younger schoolchildren in the process of learning the Ukrainian language (on the basis of the ethical views of Ivan Ohiienko); the ways and methods of fostering patriotism of elementary school students and improving the practical preparation of teachers for working with children are outlined; the issue of national-patriotic education is highlighted, the conditions for the formation of Ukrainian national consciousness are indicated; Ivan Ohiienko's views on the issue of spiritual and moral education of younger schoolchildren are summarized; the main contradictions affecting the upbringing of children are revealed.

The topic of the study is devoted to the problem of pedagogical support for the development of elements of national consciousness of elementary school students. In order to solve it, the model of conscious mastery of national values by younger schoolchildren is substantiated. On the basis of this model, the structural components of the system of pedagogical support for the development of the national consciousness of the younger schoolboy's personality, the conditions for its effective functioning, are determined; a complex of factors influencing the positive attitude of younger schoolchildren to the values of Ukrainian culture, the hierarchy of motives for their self-formation by students is established; the main theoretical and methodical approaches to the design of the nationally and personally oriented educational process in primary grades are considered; the dynamics of the development of national consciousness and self-awareness of younger schoolchildren in the process of education and upbringing are revealed.

Key words: language culture, native language, national consciousness, self-awareness, national knowledge, national-patriotic education, linguistic personality, spiritual development, cultural values.

Отримано: 27.09.2023 р.

УДК 37.091.113

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.260-269

Людмила Московчук

ORCID 0000-0003-2539-3050,

кандидат педагогічних наук,

*академік Міжнародної академії Інноваційних технологій,
старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

**ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА
ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК УПРАВЛІННЯ ЗЗСО
(на прикладі діяльності ексдиректорки Довжоцького ліцею
Кам'янець-Подільської міської ради Мадич Галини Григорівни)**

У статті висвітлено характерні особливості управлінської діяльності ексдиректорки Довжоцького ліцею Кам'янець-Подільської міської ради – Мадич Галини Григорівни, вчителя методиста, відмінника освіти України. Увагу акцентовано на особливостях взаємодії Галини Мадич з педагогічним, учнівським та батьківським колективами.

Ключові слова: організаційна культура, керівник, Галина Мадич, управління, заклад загальної середньої освіти, навчання, виховання.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства та освіти зокрема вимагає нових підходів і принципів управління освітніми закладами, пріоритетними серед яких стають основи теорії менеджменту, як науки про конкурентоспроможне професійне управління. Високий рівень організаційної культури керівника є запорукою конкурентоспроможності ЗЗСО.

Теорія управління освітою та освітніми закладами розробляється в Україні науковою плеядою таких вітчизняних вчених, як: В. Бондар, О. Бондарчук, Л. Ващенко, Г. Єльнікова, В. Зверева, Г. Дмитренко, І. Драч, С. Калашникова,